

quo unxit Dominum unguento, et exterit capillis suis pedes eius; quod descriptione minime usus fuisset, si plures fuissent mulieres, quae pedes Domini unxissent; nec enim lector, de qua ex multis loqueretur, intelligere potuisset. Omnia autem argumenta, etsi multa sunt, quibus plures fuisse probatur, minus quam hoc unum, habent ponderis; nam quod illa de qua Lucas loquitur, longo ante tempore Christi pedes unxerit, non eo valet, ut probetur diversam fuisse mulierem, sed factum diversum; quod non solum concedimus, sed paulo etiam post probaturi sumus; quod autem illa pedes, haec caput unxerit, aut nihil, aut idem probat, non senel eandem mulierem, sed bis unxisse. Adde quod etsi Lucas non expressit, credibile est illam etiam Luca mulierem Christi caput unxisse; cum enim, ut postea docebimus, consuetudo regionis fuerit in convivis non pedes, sed caput ungere, credendum non est piam mulierem, praetermissis capite, unde incipiendum erat, solos unxisse pedes. Et quidem apud Joannem simile legitur exemplum. Nam cum ex Mattheo et Marco constet eandem mulierem secundo instante Christi passione ejus caput unxisse, Joannes non nisi pedes unxisse dicit, nimirum quia neminem putabat tam exigui fore iudicii, ut intelligeret pedes unxisse, non caput; nominarunt ergo Lucas et Joannes eam partem corporis quae ungi non solebat, ut ex ea cetera, quae ungi solebant, uncta etiam fuisse intelligerentur, et ut singularis charitatis et studii erga Christum factum declararent, ideò eodem pertinet, quod dicunt capillis suis Christi pedes tersisse; id enim singulare erat et insecutum fieri; hoc est quod apud Lucam Christus Simoni objicit, cap. 7, 44, 46: *Intravit in domum tuam, oleo caput meum non unxisti, haec autem unguento unxit pedes meos, quasi dicit: Tu mihi caput non unxisti, quod ungi solet; haec non solum caput, sed etiam pedes unxit, qui ungi non solent. Quod autem illa apud Lucam peccatrix appellatur, haec verò, de qua alii loquuntur evangelistae, non peccatrix, sed sancta fuisse videatur, non est argumentum fuisse diversam, sed diverso tempore diversis fuisse moribus, ut recte D. August. et Beda respondent. Cetera, si quae sunt argumenta, in tertiae questionis explicatione dissolvantur. Querebatur autem, an idem fuerit factum. Qui plures dicunt fuisse mulieres, plura quoque facta fuisse dicant, necesse est; qui unam, unum fuisse dicant necesse non est; sed perique tamen dicunt. Alii unam fuisse, quae ter unxerit; primum apud Lucam, longè ante passionem; secundo apud Joannem, sex diebus ante Pascha; tertio apud Matthaeum et Marcum, duobus tantum ante passionem diebus. Alii unam fuisse, quae bis unxerit: primum apud Lucam, longè ante; secundo apud Mattheum, Marcum et Joannem, imminente Christi passione. Ita sentit Ambrosius in cap. 7 Lucae, et Augustinus, lib. 2 de Consensu evangelistarum, cap. 69, et Beda hoc loco; quam ego sententiam omnium probabilissimam esse arbitror. Unam fuisse mulierem superiore questione probatum est; bis unxisse probandum nunc est, quod libidem fermè rationibus probari*

potest, quibus alii diversas fuisse mulieres probare solent, quòd tunc peccatrix fuerit, nunc sancta; tunc longè ante passionem, nunc instante passione. Adducunt alii, quòd tunc pedes tantum, nunc caput, quasi tunc peccatrix indigna esset quae Christi caput attingeret, quod Augustinus et Beda solent dicere; sed hoc paulo ante refutavimus; probandum etiam est non saepius quam bis Christum unxisse, ut existimare diximus quosdam. Id autem sic ostenditur; si ter unxisset, aliud esset factum, quod Matthaeus et Marcus, aliud quod Joannes narrat; nam Matthaeum et Marcum idem narrare factum perspicuum est. At Joannes non diversum, sed idem factum narrat, quod ex multis circumstantiis apparet ex eodem loco, Betaniam, ex eodem unguenti genere, nardo pistica pretiosa, ex eadem Jude murruratione, ex eadem defensione Christi; quis enim credat, si quatuor tantum diebus ante eundem murrurationem Christus reprehendisset, tam cito in facto omnino simili, si tamen non eodem, iterum fuisse murrurationem? Duo tantum sunt quae huic sententiae non bene videntur convenire, alterum quòd Joannes scribat id ante sex dies Pascha accidisse, Matthaeus et Marcus biduo ante Pascha; sed Augustinus et Beda rectè respondent Matthaeum et Marcum per *ἀνεσπεριότερον* locutos esse, quia non servato ordine temporum eum jam dixissent: *Post biduum Pascha fiet*, resumpserunt, quae sex diebus ante Pascha facta fuerant, quare ipsi ante, quia necesse non erat, non narrentur: nam, quia necesse est, narrent; ut occasione declarent, quam Judas aucupatus est Christi vendendi, quòd avarissimus esset homo, aegreque ferret non quidem unguentum ex vase, sed unguenti pretium ex manibus suis effluxisse, quod Joannes magis exposuit, c. 12, vers. 6: *Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat, et loculos habens, ea quae mittebantur, portabat*. Alterum jam à nobis explicatum est, quòd apud Matthaeum et Marcum solum caput, apud Joannem solos pedes ea mulier unxisse videatur; utrumque enim et caput et pedes unxisse diximus, sed ut Augustinus ait, saepèque apud evangelistas usu venit, Mattheus unam partem, Joannes alteram exponit. Cujus rei ratio etiam aliqua, non improbabili reddi potest; Joannes non Christi passionem, sed totam historiam servato ordine temporis exposuebat, volebatque ejus mulieris in Christum singularem charitatem explicare; propterea, omisss capitis unctione, quae vulgaris erat, pedes, quod erat rarum; unxisse dixit. Mattheus verò et Marcus non id agebant, ut mulieris singularem affectum commendarent; sed ut Jude declararent avaritiam, quae eum ad vendendum Christum impulisset; de qua venditione, totoque passionis ordine dicere aggrediebantur, quam ad rem nihil attinebat dicere utrum mulier caput, an pedes unxisset, ideò, quod fieri solebat, id tantum dixerunt, unxisse caput. Illi verò, quod ad rem maxime pertinebat, diligentissimè exposuerunt, unguentum magni fuisse pretii; hoc enim Jude avaritiam et cupiditatem accendit, quam illi volebant ex-

plicare. Summa igitur est, eundem fuisse Simonem, apud quem Christus bis convivio exceptus est, quem multi credunt à Christo, inter alios leprosus à lepra fuisse purgatum. Theophylactus verò scribit nonnullos existinare illum fuisse eundem apud quem Christus ultimam cum discipulis cenam egit; sed hoc secundum vers. 18 refutabimus; unam item fuisse mulierem, eamque Lazari et Marthae sororem, quae Maria Magdalena dicebatur, ut ex Joanne, cap. 11, 2, colligitur, et de qua Christus septem ejecerat demonia, Marci 16, 9.

In domo SIMONIS LEPROSI. Rectè Hieronymus et Beda monentur credendum non esse tunc Simonem fuisse leprosum; nec enim Christus ad eum divertisset; certè in civitate ille non habitasset, cum leprosi à ceterorum hominum consortio removerentur; sed aliquando lepra habuisse, ex qua etiam jam curata Leprosi nomen retinisset. Diximus modò quorundam esse sententiam, illum prius à Christo curatum fuisse, quod et est probabilis, quòd plus ille charitatis erga Christum ostendit, quasi accepti beneficii memor. Illud autem mihi non videtur esse necessarium eum aliquando fuisse leprosum; poterat enim, etiamsi leprosus non esset, aut propter lepra similitudinem, aut propter aliquem ex majoribus suis, qui lepra habuisset, Leprosus cognominari, sicut videmus quosdam Rutos, quosdam Barbatos, quosdam Tosnos appellari, cum nec illi ruli, nec illi barbati, nec illi tonsi sint. Queri potest cur neque Mattheus et Marcus Pharisaeum, neque Lucas Leprosum appellarerit; il fortasse nullum habet operae pretium, sed conjectura aliqua est Lucam, cum predicationis Christi initia narretet, personae, à qua exceptus esset, qualitate exponere voluisse, ut indicaret etiam inter Pharisaeos fuisse nonnullos qui Christo operam darent; Mattheus autem et Marcus, cum non id agerent, noluerunt Pharisaeum, quod cognomen illius non erat, sed nomen sectae commune, at leprosum, quod ejus cognomen erat, appellare.

VERS. 7. — HABENS ALABASTRUM UNGUENTI. Plerique alabastrum vas ex lapide alabastro factum interpretantur, quo unguenta solebant asservari, quòd ex ea materia fieri solerent, quae humorem unguenti ditissimè conservaret, Pliniumque auctorem citant, libro 13, c. 2, et libro 35, c. 8. Repugnat quod ait Marcus, c. 14, 3: *Et fracto alabastro, effudit super caput ejus*; quo enim modo tam facile contringere potuisset, si ex materia fuisset alabastri? Sunt qui dicant prius unguentum effudisse, deinde fregisse vas; cum nihil jam in eo remansisset unguenti, quod mihi nullo modo probari potest, primum, quòd Marcus ita loquitur, ut non obscurè significet prius fregisse vas, deinde unguentum effudisse, atque idò fregisse, ut unguentum effunderet, *καὶ συντρίψαν τὸ ἀλάβαστρον ἐκτίθηεν ὀστέον κατὰ κεφαλῆς; cum fregisset alabastrum ef-*

VERS. 7. — MULIER, MARIA SOROR MARTHAE ET LAZARI; HABENS ALABASTRUM UNGUENTI PRETIOSI; PYXIDEM EX ALABASTRICO LAPIDE, QUI À PLINIO, l. 36, cap. 8, ONYX appellatur, quod unguenti colore et levitate sua refe-

reddidit illi super caput. Deinde quia ratio ipsa docet propterea fregisse vas, ut copiosius unguentum efflueret, nihilque in vase remaneret; ea enim ratione abundantem charitatem pia mulier ostendit, quòd in unguendo Christo usque adeò unguento non pepercerit, ut vas etiam confringeret; ne quid, etiam si vellet, retinere posset. Nam, effuso jam toto unguento quorsum obsecro vas confregisset? Servasset potius, ut iterum in illud unguentum infunderet. Credo ergo esse probabilis ex alia fragili materia fuisse vas factum, sed alabastrum appellatum, aut quia ex alabastro unguentaria vasa fieri solebant, ita ut, etiamsi ex alia materia aliquando fierent, alabastrum dicerentur; aut quia ea erant formà, ut ansa carerent, quilibet etiam nunc myropolas, et pharmacopolas uti videmus; id autem alabastri nomen significat, ut Suidas adnotavit.

PRETIOSI, *παισιον*, gravis pretii, ut Latini etiam aliquando loquuntur, aut ut alii habent codices *παισιον* magni pretii, quemadmodum apud Marcum, cap. 14, 3, et apud Joannem, cap. 12, 3, legitur. Nec enim ad solum unguenti qualitatem, sed etiam ad copiam referendum esse mihi videtur, ut non solum sensus sit unguentum adeò fuisse bonum, ut etiam parum magnum pretii esset, sed etiam tantà copia effusum fuisse, ut magni esset pretii; quemadmodum Judas in hac re optimus interpres dixit, vers. 9: *Ut quid perdidit haec? potuit istud unguentum venditari multo*; id Joan. magis explicavit; dicit enim eam mulierem libram unam unguenti effudisse. Hunc esse sensum, ut credam, movet verbis Marci et Joannis, qui utrumque dixerunt, unguentum et pretiosum fuisse, et pisticum, si ita tamen libet interpretari, ut pisticum, probatum significet, de qua re paulo post disseremus. Quòd enim ad nardum, non ad unguentum epithetum illud referatur, aut nihil, aut parum interest. Marcus et Joannes ita dixerunt, *unguenti nardi pistici*, aut ut Græcè est, *pistica pretiosa*, quod quia huic loco Matthaei conjunctum est, explicare obiter libuit. Nardus quid sit philosophi, et medici tradiderunt. Apud Plinium et Dioscoridem, quidquid de ea re lector desiderabit facile reperiet; illud ex sacris etiam Litteris intelligimus mirae fragrantie fructum fuisse Canticularum 1, 12: *Dimisisset rex in arcubium suo, nardus mea dedit odorem suum*; et cap. 4, 13, 14: *Emissiones tuae paradisi malorum Puniceorum cum ponorum fructibus. Cypri cum nardo, nardus, et crocus, fistula, et cinnamonum cum universis signis Libani, myrrina, et aloë cum omnibus primis unguentis*. Nardum ergo pisticum ex loco *παισιον* nonnulli esse putant, ut D. Augustinus, tract. 30 in Joann., quòd idò à panis receptum est, quòd nullum ejusmodi apud cosmographos locum legamus. Communis, ac magis rectè interpretata est, quam paulo ante attigimus, pisticum vocari nardum, quasi fideliem, probatam, non falsam, non adulteratam. Alii tamen *ἀλάβαστρον* Græcè dictum volunt, quòd vas esset sine ansa, itaque à materia fragili conflatum, ut cum opus esset, effunderetur liquor eo contentus; Marcus ait: *Nardi pistici, sinceri, non falsi*.

nam; *μαρτ* enim fides est. Ita Euthymius et Theophylactus in Commentariis in cap. Marci 14. Suam cuique licet sequi sententiam, sed hæc mihi non placet. Primum non *μαρτ*, sed *μαρτ* nardus appellanda erat, ut fidelis, ut probata esse significaretur. Deinde hoc ipsum nomen *μαρτ* eo sensu nimis fuisse insolens, et inauditus; nec enim de rebus inanimis dictum usquam legisse memini, præterea non nardus, sed unguentum potius pisticum appellatum fuisset; non enim nardus, sed unguentum myropolarium artificio, et avaritiâ corrumpi, et adulterari poterat: videmus autem evangelistas unguentum quidem pretiosum, nardum autem pisticum appellasse. Denique si idem esset unguentum pisticum, quod probatum, et optimum, idem etiam esset, quod pretiosum; at evangeliste distinguunt, quasi aliud pisticum, aliud pretiosum sit. Auctor ille, quisquis fuit, qui in Marcum commentarius scripsit, qui Hieronymi nomine honoratur, pisticum nardum interpretatur mysticum, quod unguentum illud Christi, ut ipse ait, sepulcrum significaret. Quod nescio an evangelistis venerit in mentem. Proprius accedit ad veritatem, quod nonnulli suspicati sunt apud Marcum et Joannem pro pistica legendum esse spicicam; atque Beda quidem hoc loco, et in commentariis in Marcum, cap. 14, ita et legit, et interpretatur, neque alterius lectionis mentionem facit, quasi in omnibus tunc codicibus ita legeretur. At sensus quidem valde conveniret, si lectio constaret. Scribunt enim Plinius, et alii auctores medici, ut idem Beda annotavit auctor multarum rerum sciens, et experiens, ex nardo ductum fieri unguentum solere alterum ex foliis, alterum ex spicis, quas in summa parte frequentes habere dicitur, atque hoc secundum optimum esse, sed quia non iudicio Scripturam sine certis firmisque conjecturis corrigendam, alia potius sententia, quam alia lectio querenda nobis est. Non pudebit in re bonâ auctoris mali. Observavit scriptor quidam minime catholicus ex Athenæo, libro 15, et ex Plinio, libro 15, cap. 1, duo fuisse olim in usu unguentorum genera; alia crassa, et solidiora, quæ non facile fundebantur, ejuſmodi hodie ferè sunt omnia, quæ vulneribus adhibentur: alia liquida, et quasi potabilia, quæ ad fundendum apta essent; hoc ergo evangelistas significare voluisse unguentum liquidum fuisse, et quasi potabile, propterea fundi in caput, et pedes potuisse, dictum igitur est unguentum *μαρτ* *ἀπὸ τοῦ πικτῆ*, quod est potare. Illud contra hanc interpretationem obijci videtur posse, quod ille non animadvertit, hæc ratione non nardum, sed unguentum pisticum appellandum fuisse; non enim nardus, sed unguentum liquidum erat. Facilis responsio nardum pro unguento ex nardo confecto positum esse, ac si dicerent unguenti nardini pistici pretiosi. Consuetudinem autem inter Judæos et Orientales nationes fuisse, ut in conviviis celebratioribus, qui invitati erant, ungerentur, cap. 6, 17, adnotavimus; hæc enim Christus allusit, cum dixit: *Tu autem, cum jejunas, unge caput tuum*, quasi dicat, finge te opparè convivatum esse; hinc, quod hæc eadem mulier, cum bis Christum unxerit,

non nisi in convivio unxerit; sic illud quidam interpretant, quod Psal. 22, 5, legimus: *Parti in conspectu meo unctus, impingui in oleo caput meum*; et illud Psal. 140, 5: *Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum*, perinde enim est ac si diceret: Malo apud justum malè tractari, quam apud impium bene.

VERS. 8. — VIDENTES AUTEM DISCIPULI. Eodem ferè modo Marcus scribit, cap. 14, 4: *Erant autem quidam indignè serentes intra semetipsos*: ita significare videntur duo hi evangeliste aut omnes, aut plures apostolos ob unguenti effusionem murmurasse; et quidem D. Augustin., lib. 2, de Consensu evang., c. 69, fieri putat potuisse, ut auctore et duce Judæ, murmurationemque inchoante alii discipuli aut assensus præberint, aut ipsi etiam murmuraverint; alio tamen animo, quam Judas: illi pauperum charitatem, iste avaritiâ. Non fuit hæc interpretatio, quamvis paulo diutior, contentus Calvinus; sed planè omnes apostolos murmurasse dicit; eosque homo prudentissimus stultos appellat. Ex Joanne, c. 12, 4, solum Judam murmurasse manifestum est, ut Chrysostomus, Euthym., et Theophylactus, Hieronymus, Augustinus et Beda notaverunt. Quod ergo alii duo evangeliste plura ipsi sunt numero, per syllepsim fecerunt figuram non raro ab illis usurpatam, ut multis jam locis observavimus, quemadmodum, cap. 14, 15, Matthæus dixit discipulis Christi interrogasse unde emere possent panes, ut turiam illam quinque millium hominum exsaurerent, Joannes verò, c. 6, 7, exponit solum Philippum id interrogasse. Clarissimum verò exemplum est, quod Matthæus, cap. 27, 44, scribit latrones, qui cum Christo crucifixi erant, illi impropèrâsse: *Si filius Dei es, salva te ipsum, et nos, cum ex Luca, cap. 23, 59, certum sit unum tantum latronem hoc fecisse, neque id, ut opinor, Calvinus negabit; nec enim tantam latroni, quantum apostolis injuriam voluit facere; de quibus pejus ferè ubique, quam de latronibus loqui solet.*

VERS. 9. — POTUIT ENIM ISTUD, hoc unguentum.

ET DARI PAUPERIBUS. Joannes, cap. 12, 6, exponit, quo animo id Judas dixerit: *Dixit autem hoc, non quia de egenis perinebat ad eum, sed quia fur erat, et loculos habens, ea, quæ mittebantur, portabat.* Eodem nimirum animo, quo Calviniste nunc murmurare solent in catholicis ecclesiis vasa argentea et aurea, aliamque pretiosam esse suspecticem; hæc enim pauperibus potius tribuenda, his pauperes ornandos, qui templum Dei vivi sunt, quasi tunc templum Dei non fuerint; non igitur nos, sed Christus, et Joannes illis respondeant.

VERS. 10. — SCIENS AUTEM JESUS. Intelligens Judæ verba, cogitationesque perspicens, quantumvis clam et tacite loqueretur: voluit enim evangelista Christi divinitatem insinuare, ut supra, p. 9, 4: *Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum, dixit: Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris?* et c. 12, 25: *Jesus autem sciens cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum divinum contra se, desolabitur.* Hæc ratione expressit Marcus discipulos intra se agrè tollisse, et murmurasse; quasi dicat non verbis, sed animo id fecisse; nec enim sensus est, ut quidam hæreticorum putant interpretes, *πρό, ἐκωδόν*, apud se, id est, inter se alios cum aliis murmurasse, sed apud se, id est, apud animum suum, quod ipsum solus, ut diximus, Judas fecit, idque Christum fugere non potuit. Hoc ergo est, quod Matthæus dicit, *sciens autem Jesus.*

VERS. 8. — DISCIPULI, aut solus Judas, per syllepsim, discipuli pro discipulis, vel is præcipue, et eo impellente alii quidam obmurmurabant.

tionem eorum dixit eis: *Omne regnum divinum contra se, desolabitur.* Hæc ratione expressit Marcus discipulos intra se agrè tollisse, et murmurasse; quasi dicat non verbis, sed animo id fecisse; nec enim sensus est, ut quidam hæreticorum putant interpretes, *πρό, ἐκωδόν*, apud se, id est, inter se alios cum aliis murmurasse, sed apud se, id est, apud animum suum, quod ipsum solus, ut diximus, Judas fecit, idque Christum fugere non potuit. Hoc ergo est, quod Matthæus dicit, *sciens autem Jesus.*

VERS. 12. — AD SEPULIENDUM ME FECIT. Mortuorum corpora, antequam sepulture mandarentur, solita fuisse apud Judæos unguentis, et aromatibus condiri constat ex Genesi., c. 50, 2, 26; et ex Marco, c. 16, 4; et Luc. 23, 56; et 24, 1; et Joan., c. 19, 40. Significat ergo Christus mortem suam adeo esse propinquam, ut mulier illa, quasi divinus paulo post sepeliendum in sepulcrum unxerit, non quod illa de eâ re fortassè quidquam cogitaverit, sed quod tam commodè unxerit, ut eâ de causâ unxisse videatur; significat etiam fortassè eam propterea se nunc unxisse, quod futurum esset, ut post mortem ungeri non posset, quemadmodum Marcus, cap. 14, 8, indicavit; *quod habuit, hoc fecit*, id est, quod potuit, et quâ illi licuit, me ad sepeliendum de more unguentis condidit; *prevenit*, inquit, *ungere corpus meum in sepulcrum*: ita ut simili certè ratione, quod Joannes scribit, c. 12, 7, intelligendum est, *sine illa, ut in diem sepulture mee servet illud*, quasi dicat; quia, quo tempore sepeliendum sum, unguentam non habebit (postea enim emerunt aromata) sine nunc eam unguentum hoc in diem illum servare; servat autem, quia me nunc ungit, quod tunc factura erat; id claris dictum est Græcè, *servavit illud*, id est, ita collocavit unguendo me, ut perdere non posset, quemadmodum si pecuniam servasse dicas, qui ea fundum emerit, quia perdere eam non potest; sicut si secum circumtulisset, aut in arcuâ servasset, perdere potuisset; expendendo igitur servat. Voluit Christus mulieris factum, quod necessarium alicui esse non videbatur, usu et consuetudine unguendi mortuos, pietateque erga se excusare, simulque illum murmuratori præferre, quod cum ille de se vendendo, illa de se unguendo, et quodam modo sepeliendo cogitaret, non quod ipsa fortassè id intelligeret, sed quod tacito quodam sancti Spiritus impulsu facere videretur; quare reprehendendum non esse factum, quod et per se pium, et mortuo necessarium esset, et ex Spiritus sancti incitatione proficisceretur. Quæri a quibusdam solere video; quid sit, quod Christus has delicias, à quibus tota ejus vita, totaque doctrina tantoperè abhorrebat, admisit. Chrysostomus, hom. 81, in hunc locum ejusmodi factum fuisse putat, ut si Spiritus sanctus consultus fuisset, ante admissurus, probaturusque non esset, factum tamen jam ex-

VERS. 11. — HABEBIS, pro habebitis, humanâ et visibili carne indutum.

VERS. 12. — AD SEPULIENDUM ME FECIT, non quod eâ de re cogitaverit Maria, sed ignara mysterii impellente Spiritu sancto; quod postea facere non potuit, ut ungeret corpus Christi, tum præverit.

cusaverit. Id mihi non placet, et quia ita Christus defendere factum videtur, ut etiam si ante consultus fuisset, approbaturus fuisse videtur; et quia antiquam mulier ungeri inciperet, ignorare Christum non poterat, quid factura esset; nec illam tamen averit, quia jam alias apud Lucam, c. 7, 58, unxisse ab eadem muliere permiserat, et factum non recusat modo, sed etiam laudavit; eamque ob rem peccata mulieri dimisit. Admisit ergo Christus delicias, non quia delicatæ, sed quia charitatis officia erant. Colligit ex hoc loco Calvinus non esse hoc factum ad exempli imitationem usurpandum, ut neglectis pauperibus in res alias pias bona nostra consumamus; quod factum non ordinarium fuerit, sed singulare. Dolet adhuc, ut opinor, illi unguentum illud effusum. Pauperes igitur semper habebimus nobiscum, qui negligendi non sunt, sed minus delicatè, et honorificè tractandi, quam Christus. Neque singulare factum est, quod intra tres annos ab eadem muliere bis repetitum est, neque imitandum non est, quod charitatis et pietatis, et semper multis à Christo laudibus celebratum. Alius ex adverso hæreticus colligit licere hominibus piis et religiosis uti delicias, quando Christus usus sit, hic se, aliosque novos evangelii ministros excusare, opinor voluit, delicatæ enim homines sunt. Nos duo coligamus, alterum, quamvis, quod pauperibus fit, Christus sibi factum putet, ut cap. 23, 40, testatus est: *Quantum fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis*: magnum tamen inter ipsam Christi personam, et pauperum esse discrimen, majorisque esse meritum, ac pietatis Christum ipsum aut vestire, aut alere, quam pauperes, ut etiam Theophylactus hoc loco notavit. Alterum est malum esse quæ hæreticorum et profanorum hominum iudicio absurda ac ridicula videantur, Christi verò iudicio pia et charitatis plena sint, quæ sunt ornamenta quæ in Christi honorem insituta in ecclesiis nostris hæretici ridet, quemadmodum solebant olim gentiles deridere, quod idem Theophylactus indicavit.

VERS. 13. — AMEN DICO VOBIS, ubicumque predicatum fuerit hoc evangelium. Hæc evangelica historia; quod in præfatione ad quatuor evangelistas monimus singulare esse; nec enim alium locum quam hunc et illum Marci 14, 9, reperimus, ubi nomen Evangelii pro evangelicâ historiâ usurpatur.

DICITUR ET QUOD HÆC FECIT, IN MEMORIAM EJUS. Ipsi mulieris, id est, hujus mulieris memoria et laus, ubicumque Evangelium predicatum fuerit, celebrabitur, omnes enim factum ejus egregium collaudabunt. At mihi quidem unius Judæ murmurati atque reprehensionis totius orbis terrarum iudicium, defensionem et laudem opponere videtur, quasi dicat: Quod tu malignè reprehendis, omnes omnium seculorum homines magnis laudibus celebrabant. Ni-

VERS. 13. — UBICUMQUE PREDICATUM FUERIT HOC EVANGELIUM IN TODO MUNDO, DICITUR ET QUOD HÆC FECIT IN MEMORIAM EJUS. Eius illustre Christi Domini vaticinium, quod paucis post annis Matthæus æternæ mandavit memoriæ et eventu ipso est comprobatum.

mirum hoc illud est quod jam olim David, Psal. 111, 7, dixerat: *In memoria aeterna erit justus, ab auditione mala non timebit*; id est, nemo de illo male loquetur, et Salomon, Proverbiorum 10, 7: *Memoria justi cum laudibus, et nomen impiorum putrescit*.

VERS. 14. — TUNC ABIT. Auctores quidam adverbium, *tunc*, ad sex dies ante Pascha referri volunt, ut Chrysostomus, Theophylactus, et Euthymius, qui tempore mulier illa unxerat Christum, ut scribit Joannes, cap. 12, 2, 5. Alii ad biduum ante Pascha, quo tempore diximus, versu 5 principes sacerdotum et seniores populi in concilium convenisse, ut de perendo Christo deliberarent; sic Beda, atque haec magis in Ecclesia vulgata sententia est. Quoniam argumentum, quod à nonnullis, ut il probent, afferri video, quod Ecclesia olim consueverit quartam feriam jejunare, quia eo die Christum Judas viderit, me non movet; nec enim eam ob causam, sed propter concilium, quod principes sacerdotum ad occidentium Christum eo die coegerant, vetus Ecclesia jejunabat, ut Augustinus, epistola 85, et Theophylactus, in cap. Marci 14, docuerunt. Illud me magis movet, quod Matthaeus scribit, versu 16: *Et exiit querebat opportunitatem, ut eam traderet*; inde enim apparet aliquot ante Pascha diebus Judam cum Judaeis de Christi venditione convenisse; quae sola ratio impellit me, quominus eorum venditionem ipsa nocte qui Christus supremam eius coenam, aut non multo ante noctem factam fuisse, quia ante Christum non erat Jerusalem, sed Bethanie, et non videtur esse credibile Judam ex Bethania, dimisso cum aliis apostolis Christo, ad tractandam venditionem venire Hierosolymam, nec, dum Christum prodere volebat, consilium suum proderet; sed tamen quia Matthaeus et Marcus aperte dicunt ex eo die quo Judas pretium cum Judaeis constituerat, opportunitatem tradendi ejus quaevisse, necesse est ut credamus aliquot diebus ante Pascha constitutum fuisse pretium, quibus omnibus diebus opportunitatem quaeviserit. Ceterum duobus diebus potius quam sex id factum esse, ut magis est vulgo receptum, ita est probabilius, quia, ut supra diximus, duo diversa fuere concilia: illud, de quo Joannes, cap. 11, 47, 48, et cap. 12, 49, et hoc, de quo Matth. hoc cap., versu 5, et Marcus, cap. 14, 1, scribit. In concilio illo apud Joan. constituerunt expellere ut Christum occiderent, auctore summo sacerdote Gaipha; in hoc apud Matthaeum et Marcum non jam consulantur an occidendas, sed quomodo occidendas esset; itaque certum inde sumitur argumentum nondum illis dixisse Judam, quod Matthaeus scribit infra, versu 15: *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam*? Si enim dixisset, non jam de modo praehendendi Christi in concilio discipulasset; sed conditionem à Judâ oblatam libenter accepissent, sicut Marcus, cap. 14, 11, et Lucas cap. 22, 5, dixerunt principes sacerdotum, audito Judâ, gavisos fuisse.

VERS. 14. — Judas offensus tam pretiosi unguenti facturâ adit ad sacerdotes congregatos, idque feriam quartam, nempe biduo ante Pascha.

factosque pecuniam illi dare. Probabile ergo est eodem die quo principes sacerdotum secundum concilium coegerant, ut de modo capiendi Christi deliberarent, Judam, cum id odoratus esset, ad eos venire, operamque suam promississe, ut auctores quidam vulgo tradunt.

UNUS DE DUODECIM. Hoc idem dixisse videtur evangelista, ut sceleris magnitudinem indicaret, quod cum unus ex duodecim esset apostolis, Christoque domesticus, quo tempore mulier et externa, et non ita multo ante peccatrix singulari pietatis et charitatis officio Christum prosequeretur, ipse venderit; ut Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius adnoverunt.

QUI DICERATUR ISCARIOTES. Duo expressit nomina Judae, ne ceteris apostolis faceret injuriam, si non nominasset; reliquisset enim lectorem dubium, et de aliis, qui innocentes fuerant, suspicandi occasione praebisset; Iscariotis vero, ut ab altero distingueretur Judâ, ipso etiam apostolo, qui Jacobi cognominatus est, Lucae 6, 16. Ita Chrysostomus, Euthymius et Theophylactus. Cur autem Judas Iscariotes vocatus sit, cap. 10, 4, docuimus. Lucas, cap. 22, 5, scribit Satanam in Judam intrasse, quod non ita intelligendum est, quasi corpus occupaverit, ut solet engurginos possidere; sed quod pessimam illi in animum cogitationem iniecerit Christi vendendi, ut Euthymius eo loco, et Didymus libro 3 de Spiritu sancto exposuerunt, quod ipsum apparet ex Joanne, cap. 15, 2: *Cum, inquit, diabolus jam misisset in cor ut traderet eum Judas; intrasse igitur Satanam in Judam, quod ait Lucas, nihil aliud fuit, quam inmittere in cor ejus ut traderet Christum, quod ait Joannes. Quid ergo? Nomen ut furaretur, quae in locum mittebantur, et ut alia admitteret ejusmodi peccata, diabolus illi in animum inspirabat? Inspirabat sanè, ut vero simile quidem est. Cur ergo tunc in illum intrasse non dicitur? Videtur mihi Lucas summam sceleris impietatem fuditatemque insinuare voluisse, quasi diceret apertius, tam sceleratum vitium facinus, ut non nisi Satanâ in illum intrante patri potuisset; propterea non dicitur Satanam in illum intrasse; cum alia leviora peccata committebat, quamvis incitante Satanâ committeret; sicut nos vulgo, cum aliquem peccatum humano et vulgari modo videmus, dicere solemus diabolum eum decessisse; cum autem multa et maledicta scelera patrare animadvertimus, diabolum incarnatum appellamus, quia ea, nisi diabolus esset, facere non posset. Hinc illa solvitur quaestio, cur, cum nunc dicat Lucas Satanam in Judam intrasse, Joannes, cap. 15, 27, non nisi postquam in ultinâ coenam buccellam à Christo porroctam accepisset, intrasse dicat. Nec enim nunc, nec tunc, reipsâ intravit; inspirando autem, et ad summum scelus incitando, et tunc intravit, cum Judâ persuasit ut venderet, et tunc, cum incitavit, ut venditum traderet; sed Lucas ad vendendum, Joannes ad tradendum intrasse dixit, quia majus erat scelus tradere quam vendere. Illud certè constat, unum evangeli-*

stam alteri non repugnare, ut Beda et Euthym., Lucae 22, exposuerunt. Hinc novorum evangelistarum dementia deprehenditur, qui quod veteres, verique evangelistae auctore, impulsoreque diabolo Judam fecisse tradunt, auctore Deo fecisse dicunt. Eorum enim ubique decantata verba sunt, non minus Dei opus fuisse Judae proditorem quam confessionem Petri, hoc est, ut mo dicam verbo, Deum diabolum facere. Nos non auctore, non impellente, non incitante, sed permittente Deo Judam Christum dicitur vendidisse. Stat enim Jacobi sententia, quae falsa esse non potest: *Deus intentator malorum est*, cap. 1, 15.

AD PRINCIPES SACERDOTUM. Lucas, c. 22, 4, addit, *sed eis, separatim, ad duces, quos paulo infra, v. 52, idem Lucas distinguit à principibus sacerdotum et senioribus populi, vocatque separatim eos iudeos, duces templi, id est, praefectos, qui templo praerant, quosque vero simile est aliquos sub se ad custodiendum templum ex sacerdotibus milites habuisse, idque duces appellatos; nam aliam tunc militarem magistratum Judaei durâ à Romanis servitute pressi exercere non poterant.*

VERS. 15. — AT ILLI CONSTITUERUNT EI TRIGINTA ARGENTEOS. Cap. 18, 28, de argenteis Judaeorum nummis disputavimus, variaque apud eos argenteorum genera fuisse diximus; denarium praesertim et siculum; siculum autem, sicut omnia alia pondera, duplicem fuisse; profanum, qui minor, sacrum, qui major erat, nemo non novit. Scripura id saepe indicante. Erant et apud Romanos, in quorum tunc Judaei potestate vivebant, nummi aliquot argentei; sed credendum est Matthaeum hominem Hebraeum et Hebraice evangelium scribentem, de Hebraica pecuniâ locutum esse, dixisseque כסף שלשים; vocant autem Hebraei כסף ipsum infectum argentum, et percussum, et omnem pecuniam, ejusdemque metalli sit, sicut Galli et metallum et argenteum pecuniam, et non argenteam etiam, quia major pars ex argento fieri solet, eodem nomine argentum appellant. Sed cum aliquod numerale nomen adjungunt, neque metallum, neque omnis pecunia, sed genus aliquod argenteae monetae significat. Ea autem erat duplex: denarius, quem etiam Hebraei mutati à Latinis nomen דנר, vocare solent; et siclus, quem, ut opinor, quia gravioris erat ponderis, שקל, id est, pondus appellaverunt. Illud utrum observamus, vix unquam, cum nomen כסף argentei pro argenteâ moneta ponitur, nisi monetae genus exprimat; aliud quam siculum significare; itaque Choldus Paraphrastes, ubique ferè Hebraice est nomen כסף cum nomine numerali, siculum solet vertere, ut Gen. 37, 28, et 45, 22, et Judicum 16, 5, et 17, 2, 4, 10, et 2 Regum 18, 11, 12, et 4 Regum 6, 25, et Isai 7, 25. Aliàs verò, sicut noster evangelista, solet vertere *depplores, argenteos*, ut Judicum 17, 4, 10, et Zach. 11, 12; id etiam apparet ex Josepho, lib. 5 Antiquitatum, cap. 9, et lib. 9, cap. 2, ubi quae

VERS. 15. — Judas operam suam inavit triginta argenteis, seu siclis. Nonnullis videtur nummos fuisse aureos, quibus cimiterium peregrinorum emi potuit,

de argenteis, lib. 4 Reg. c. 6, 23, scripta sunt, quae ipsorum etiam auctores in lib. *Misnaoth* tradiderunt, de siclis interpretatur. Constat ergo ex Hebraeorum consuetudine argenteos, de quibus loquitur, Matthaeus cum aliud monetae genus non nominet, fuisse siclos. Siculum autem argenteum supra docuimus, francum unum Gallicum, id est, viginti solidos argenteos pendisse. Obolus enim solido Gallico aequalis erat, et siculum viginti habuisse obolos multis Scripturae locis manifestum est, Exodi 50, 15, Levit. 27, 25, Num. 3, 47, et 18, 16, et Ezech. 45, 12. Erat enim siclus quadradrachmus; una autem drachma, ut diximus, quinque solidos Gallicos, id est, regalem unum Hispanicum continebat; itaque quatuor drachmae viginti continebant solidos, qui francus gallicus et libra Turonensis appellatur; quod si ita est, Christus triginta francis Gallicis, id est, decem nummis aureis solaribus venditus est, ut nunc quidem aurei, cum haec scribimus, aestimantur (1); quo tempore aureus tres valet francos. Objiciet aliquis non potuisse tam exiguo pretio agrum in peregrinorum sepulchrum emi, quem Matthaeus cap. 27, 7, pecuniâ qua Christus venditus fuerat, emptum fuisse scribit. — Respondeo nunc fortassè emi non posse, cum multo cariores omnes res sunt; tunc verò, cum viliores erant, potuisse; nam et Jeremian, cap. 52, 9, agrum septem stateribus et decem argenteis emisse legitur, quod multò minus erat pretium; nam stater quatuor habebat drachmas, ut cap. 17, 27, docuimus. Itaque septemdecim francis Jeremias agrum emi, vix sex aureis nummis, Scripator Scholasticae, quam vocant, Historiae, et alii nonnulli vulgares auctores sine ullo testimonio, ut probabilis conjecturâ tradiderunt, triginta hos argenteos trecentos fuisse denarios, non alio argumento, quam quòd consentaneum ipsis videretur, ne Judas effusi unguenti damnum faceret; diverat autem potuisse unguentum illud trecentis venire denariis, quos cum furari non potuisset, ex Christi venditione voluerit, quasi perdidisset, recuperare. Minus etiam probabiliter alii hos triginta argenteos triginta tantum denarios valuisse dicunt, quòd soleret Judas decimarum partem eorum quae in loculos mitch-nur suffurari, et voluerit ex venditione Christi, quòd ex trecentis denariis, quibus unguentum aestimaverat, furaturus erat, recipere. In sacrarum Litterarum interpretatione, cum certa non habemus argumenta, probabilibus et sagacibus conjecturis uti nobis licet; figmentis non licet, nec est vanitas Scripturarum gravitati jungenda. Movere aliquem potest, quòd Joseph qui Christi figura est, viginti tantum argenteis venditus fuerit, Genes. 37, 28. Non in eo figura veritatis similis est, quòd eodem pretio, sed quòd, ut Joseph à fratribus suis, ita etiam Christus à discipulis, id est, ab uno ipsorum venditus fuerit; pretium aequale esse non

(1) An. 1578.

lique communi et usitata voce argentei dicti sunt. Sed ageri sterilibus et desertis potuit etiam tam vili pretio aestimari.

oportebat; nec enim par fuit ut Hieronymus ait, tanti, quanti dominum, servum venire. Itaque auctores quosdam vulgares miror scribere solere Josephi triginta etiam argenteis venditum fuisse, quod ita in nonnullis corruptis codicibus legerint, cum et Hebraei, et Septuaginta, et nostri quoque emendati codices viginti tantum legant; idque Hieronymus hoc loco, et in Questionibus in Genesim admonet. Suspecta mihi aliqua est ex Zacharia, cap. 11, 12, vitium in loco Genesim immigrasse: *Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos*. Sed Zacharias de Christo, non de Josepho loquebatur.

VERS. 17. — PRIMA AUTEM DIE AZYMORUM. Quæ in hunc locum dici poterant, partim vers. 2, à nobis dicta sunt, partim sequenti versu dicenda.

VERS. 18. — ITEM CIVITATEM. Duo hinc colligi possunt, alterum, Christum, cum hæc diceret, non Hierosolyma, sed aut Bethaniam, ubi duobus præcedentibus diebus fuerat, aut in viâ fuisse; nec enim dubium est, quin civitatem Hierosolymam intelligat, ad quam, cum discipulis mittat, nondum ipse pervenerat; alterum est id, quod præcedenti versu dictum est, *primam autem die azymorum*, non ita esse intelligendum, quasi dies jam azymorum esset, sed quasi jam appeteret, si enim azymorum dies inclinata fuisset, dimisero ad paradum Pascha discipulos præmisisset, et v. 20, indicat evangelista nondum vesperam advenisse, cum Christus discipulos misit; *vespere autem facto discumbat cum discipulis suis*, et Lucas, e. 22, 14: *Et cum facta esset hora discubuit*, quasi prius facta non fuisset, cum discipuli in urbem ad paradum Pascha venerunt. Quos discipulos Christus præmisit, et Joannem, dicens: *Euntes parate nobis Pascha, ut manducemus*.

AD QUENDAM, *após tês deias*, ad certum quemdam; significatur enim et phrasi homo quidam certus, qui tamen non nominatur, sicut Hebræi dicunt, *אדם כזה*, quemadmodum D. Hieronymus adnotavit, et Hispani ex Hebræis, ut opinor, qui olim in Hispania frequentes erant, nomen mutati dicunt *fulano*, cum aliquem non nominando designare volunt, sicut Itali *un cotai*, Galli *un quidam*. Utrum autem hæc verba Christi, an evangelistæ sint, nonnulli dubitant; ego evangelistæ esse non dubito; nec enim Christus dixisset: *Ita ad quemdam*, quod neque Hebræi, neque Græci, neque

VERS. 17. — PRIMA DIE, feriâ quintâ, sub finem lune 14, cum usus azymorum futurus erat, et agnus paschalis occidendus. Utrum verò Christus diem Paschæ prævererit, tum ut eo ipso die et eadem horâ, quâ Judæi agnum typicum occidebant, ipse in cruce præscipitaret diem observare voluit, non ausim ea de re præcipitare sententiam, cum utrinque probabiles non desint rationes. Quæ ab auctore Analysis Gallicæ profertur, dissert. 52, minime sunt contemnendæ. His adducitur ut putet Judæos die tantum veneris pascha immolare, ne duo festi dies proximè consequerentur. Atque ita omnis quæ primâ specie apparet inter Joannem et tres alios Evangelistas, tollitur repugnancia. Hi quippe Pascha à Domino celebratum memorant, Joannes de hoc Paschate nihil scripsit:

Latini ita loquantur, quemadmodum ridiculus esset, qui Gallicè diceret: *Allez-vous-en à un quidam*. Verum sive Christus hominem nominaverit, sive, ut paulo post probabimus, non nominaverit, sed certis designaverit indicis, evangelista nominare noluit, et tamen voluit significare Christum discipulos non in incertum ad quemvis, sed ad certum quemdam hominem, quem illis describeret, præmisisset. Si autem, quod probabilius est, Christus hominem non nominavit, idipsum evangelista insinuare voluit, cum dixit, dixisse Christum: *Ita ad quemdam*. Quod autem non nominaverit, ex descriptione, quâ usus est, colligi potest. Marci 14, 15, 14: *Ita in civitatem, et occurret vobis homo lagenam aquæ bajulans; sequimini eum, et quocumque introierit, dicite domino domus, quia magister dicit, ubi est refectio mea, ubi Pascha cum discipulis meis manducem?* et Lucæ 22, 10: *Ecce introeuntibus vobis in civitatem occurret vobis homo quidam emphoram aquæ portans, sequimini eum*. Si enim Christus hominem nominasset, qui istâ descriptione opus erat? uno verbo dixisset, ite ad Petrum, aut Paulum. At cur non nominavit? Hieronymus, et Beda respondent, ut nemine nominato, omnes homines invitatos se esse intelligerent, ut cum Christo novum pascha celebrarent. Origenes verò, tractatu in Matthæum 55, et Hilarius, can. 50, quod nondum Christianum nomen auctoritatem tunc, usumque obtinisset, quod gerere eos oporteat, qui ad sacrum Christi corpus accedant. Hæc allegorica sum. D. autem Ambrosius in cap. Lucæ, 22: *Ideo*, inquit, sine nomine designatur, ut pauper et ignobilis æstimetur, quasi Christus non divites et nobiles, sed pauperes eligat, ut sua cum illis mysteria communicet. Repugnat, quod apud Marcum 14, 15, et apud Lucam, 22, 12, Christus ait: *Et ipse ostendit vobis cenaculum magnum stratum*, quale homo pauper habere non potuit; stratum autem dicit, non quod pavimentum aut lapidibus, aut lateribus stratum esset, sed quod aut tapetibus vestitum, aut mensis paratis ad cenandum ornatum, ut apparet ex Marco, apud quem in plerisque Græcis codicibus legitur *ἐστρωμένον*, *ἐστρωμα* stratum, paratum, quasi secundum verbum ad explicandum primum additum fuerit. Euthymius propterea Christum hominem illum non nominasse arbitratur, ne Judas sciret, apud quem Pascha celebraturus esset, et insidias illi pararet. Magis mihi Chrysostomi con-

ac fortè alii alter diem azymorum, seu 15 lune designabant. Cum autem Joannes sic ait: *Ante diem festum Paschæ*, de Paschate à Domino et ab apostolis celebrato non videtur loqui, cum illud jam à Domino factum esset, quando Eucharistiam instituit. Sed Paschatis, ut à sacerdotibus, et magnâ parte populi celebratum fuit, mentionem habet. Nec abhorret à verosimili Deum permisisse, ut quod animo conceperant, Judæi præcedente, perficerent, et eadem horâ Christus occideretur, quâ sacerdotibus agnum typicum immolabant. Sed cæ de re jam diximus, et identidem recurreret sermo, nunc historiam passionis dominicæ prosequamur. ACCESSERUNT DISCIPULI AD JESUM: vocati ab eo, nempe Petrus et Joannes, Lucæ 22, 8.

VERS. 18. — AD QUENDAM, Gr.: *após tês deias*, ad certum quemdam, eumque designaverat.

jectura placet, homilia 82, propterea non nominasse, quòd ignotus esset, sicut, lib. 1 Reg., e. 10, 5, Samuel Sauli dicit: *Cumque abieris inde, et ultra transieris, et veneris ad quemcumque Tabor, invenient te ibi tres viri ascendentes ad Deum in Bethel, unus portans tres hodos, et alius tres tortas panis, et alius lagenam vini*. Tamen hæc passio omnino non placet, quia ex verbis sequentibus apparet hominem non solum fuisse notum, sed etiam discipulum, et aliquo modo familiarem Christi. *Magister*, inquit, dicit, *tempus meum prope est*. Cum enim magistrum se appellari vult, discipulum esse indicat; et cum mortis suæ tempus illi declarat, esse indicat; et cum mortis suæ tempus illi declarat, familiarem. Itaque probabilius esse arbitror propterea Christum hominem non nominasse, ut melius rebus quam nomine describeret, eoque ratione clarius divinitatem suam ostenderet, sive quòd ignotus homo esset; si enim dixisset, ite ad Petrum, aut ad Paulum, nihil singulare supra cæteros homines ostendisset; cum autem dicit: *Ingreduentibus vobis in civitatem, occurret vobis homo lagenam aquæ bajulans*, declarat se futura præscire, et omnia esse divino consilio ad mortem suam quodammodo preparata, ita ut Deus hominem illum ad fontem hauriendæ aquæ causâ idèò misisse videretur, ut discipulis occurreret, eosque in eam domum duceret, in quâ omnia ad agendum Pascha parata essent, ne quid aut mortem Christi, aut Paschæ celebrationem retardare, et divinum decretum impedire posset. Quis autem homo ille fuerit, curiosum est querere, tamen curiosum non est propositum ab aliis questionem idèò disputare, ut multorum curiositati ponatur modus. Multi enim auctores multa de hæc re parum firmis conjecturis comprobata tradiderunt. Nicephorus, libro 1, cap. 28, hominem illum inquit Joannem Joannis evangelistæ fuisse putat, quas verba à Caiphâ in monte Sion Joannem emisse dicit, datis amplius, quas in Galilæâ habebat, facultatibus; idemque alios nonnullos auctores sentire asserit. Quo, quæso, argumento? Theophylactus verò quosdam ait existimasse cum fuisse Simonem Leprosam, apud quem sex ante diebus Christus curassè dicitur, eumque patrem fuisse Lazari. Magis etiam alienum hoc est; Simon enim ille non Hierosolyma, sed Bethaniam habitabat; Christus verò non Bethaniam, sed Hierosolyma Pascha celebravit. Refutabimus, quæ speciem nullam habent veritatis; sed quis homo ille fuerit cogendi non sumus dicere: nec enim evangelistis, qui cum nominare noluerunt, sapientiores sumus; sed si sequamur, quòd veritatis dicit similitudo, probabile nobis videtur esse Judæum aliquem fuisse hominem divitem, et nobilem, qui in Christum credidisset, illicque esset familiaris, sed occultè tamen, quem Josephum ab Arimathæâ, et Nicodemum fuisse legitur, Joan. 19, 38, 39. Itaque si quis aliquem ex illis fuisse suspicet, temerarium non judicaverim, modò suspicet, non affirmet; nam cenaculum magnum, et benè ornatum ostendit non plebeium fuisse

VERS. 20. — Post occasum solis. DISCUMBEBAT, Romano more, qui à Persis ad Hebræos olim transierat. Nec lege constitutum erat ut agnus à stantibus com-

hominem; quòd Christus *Magister* illi appellatur, indicat fuisse discipulum; quòd jubet illi dicit, *tempus meum prope est*, declarat fuisse familiarem.

MAGISTER DICIT. Videtur Christus hoc nomine auctoritatem suam, cui nemo potest resistere, declarare voluisse; quasi dicit, Deus dicit; sed magistrum se potius quam Deum, aut Dominum vocat, quia tanquam homo cum hominibus loquebatur, sicut eadem usus auctoritate cum discipulis ad solvendum animum et pulchrum ejus mitteret, dixit: *Si quis vobis aliquid dixerit, dicit, quia Dominus his opus habet, et confestim dimittit eos*, supra, e. 21, 5. Eventusque postea docuit, quantum hoc nomen momenti habuisset, quia simul atque Dominum discipuli nominarunt, domini sinæ et pulli eos dimiserunt, Marci 11, 6, et Lucæ 19, 55.

TEMPUS MEUM PROPE EST. Sunt qui putent his verbis Christum excusare voluisse, quòd ante aliorum Judæorum tempus Pascha celebraret, quasi dicit se ad preveniendum Paschæ tempus imminens mortis necessitate cogi. Probabile hoc est, et nostram de Paschæ Christi ante alios Judæos celebratione sententiam confirmat; sed illud etiam fortasse probabilius, Christum his verbis amicitiam erga hominem illum, et familiaritatem declarare voluisse, quòd ex hoc mundo abiturus ultimam apud eum cenam, eamque non invitatus, sed familiarissimum amicorum more, sponte suâ agere voluerit. Quòd autem non dicit mors mea, sed *tempus meum prope est*, hæc videtur habere vim, ut Christus ostendat se nec temere, et casu, nec Judæorum vi aut arte, eo tempore moriturum esse, sed quia tempus illud ad moriendum constitutum sibi à Patre erat; hoc est, tempus meum id est, quòd constitutum mihi est, vel quo mori decevi.

APUD TE FACIO PASCHA, id est, facere decrevi, pirasis Hebræa usitata, ut apud Joannem, cap. 21, 5: *Dicit eis Simon Petrus: Vado piscari*, id est, decrevi; *dicunt ei: Venimus et nos tecum*, id est, venire volumus, quâ phrasi etiam Latini aliquando uti solent, ut ad Serenum Seneca: *Si negas accepturum injuriam, id est, neminem illi tentaturum facere, omnibus relictis negotiis Stoicus*, lib. 2 de Tranquillitate vite.

CUM DISCIPULIS MEIS. Hoc idèò Christus adjicere videtur, ut paternam familiam admoneret, tredecim hominum mensam parat. Unde etiam conjectura aliqua sumi potest hominem illum familiarem fuisse Christi, cum sciret quòd discipulos secum haberet.

VERS. 20. — VESPERE AUTEM FACTO. Eodem modo Marcus scripsit. Propterea autem vespera tempus expresserunt, ut indicarent Christum tempore à lege præscripto Pascha celebrasse; jubebat enim lex Exodi, 12, 6, ut inter duas vespas agnus immolatus ederetur, id est, inter occasum solis decimæ quartæ diei, et noctem decimæ quintæ, quemadmodum supra, vers. 2, explicavimus. D. Lucas eodem consilio dixit: *Et cum facta esset hora*, id est, cum sol occubisset. Nam qui ante solis occasum Christum agnum edisse dicunt, his errare mihi videtur, et quia contra legem decretur: discumbere etiam vel accumbere dicimus, ad mensam cum aliis accedere.

loquuntur, quæ inter duas vespas agnum comessæ præcipiebatur cum azymo pane, qui ante solis occasum inchoat jam die decima quinta, id est, prima azymorum die non edebatur. Deinde quod cum velint hæc ratione efficere ut Christus eodem tempore mortuus sit, quo agnus comederatur, id est, inter meridiem, et solis occasum, efficiant ut non solum non eadem hora, sed ne eodem quidem die mortuus sit; nam si eorum opinio die decima quarta inter meridiem et occasum solis agnus edebatur, cum Christus die decima quinta mortuus sit, non eodem mortuus est die.

DISCUMBERAT, *abacero*, propriè recumbebat; cujus verbi proprietate moti auctores quidam sunt, ut estimarent hoc non de agni esu, sed de cenâ, quæ esse jam agno Christus egit, esse intelligendam; quia etsi lex Exodi, 12, 11, discretis verbis non præcipiebatur ut Judei stantes agnum ederent, tamen colligebatur ex lege: Sic, inquit, comedetis illum: renes vestros accingetis, et calcamenta vestra habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus, et comedetis festinantes; est enim phrase, id est, transitus Domini. Ita enim comedentes agnum describit, ut vix intelligi possint non stare; quorsum enim accincti renibus? quorsum calcatei? quorsum innixi baculis? quorsum festinantes ad significandam transitus celeritatem esse jubentur, si non starent, qui unus habitus multo clarior quam reliqua omnia festinationem præ se ferbat? Nemo enim magis se festinare indicat, quam qui ne ad sumendum quidem necessarium cibum sedet. Sic videtur Euthymius interpretari, cui danda venia est aliorum ingredientibus vestigiis; Calvino, et aliis hæreticis interpresibus danda non est; qui cum magno sibi esse iudicio videantur, non viderunt verborum coniminationem pati non posse ut de aliâ cenâ, quam de eâ, quæ agnus comederatur, intelligamus: Et fecerunt, inquit evangelista, vers. 19, 20, discipuli sicut constituit illis Jesus, et paraverunt pascha. Vespere autem facto discumbebat cum duodecim discipulis suis. Deinde Joannes, cap. 15, 12: Postquam ergo lavit pedes eorum, et accepit vestimenta sua, cum recubisset iterum, dixit eis. Præterea Matthæus, infra, vers. 23, quasi de aliâ cenâ loquens, quam de eâ, quæ agnus esus erat: Cenantibus, inquit, eis accepit Jesus panem, et Lucas, cap. 22, 14: Et cum jam facta esset hora, discubuit, ubi certam est eum de esu agni loqui; propterea enim horam notavit, quia agnus certo, statoque tempore comedendus erat. De cenâ igitur agni dicit *abacero*, recubuit, sicut hoc loco Matth. *abacero*. Absurdus etiam est, quod alii quidam hoc, et aliis nihil gravius argumentis inducti, ut Theophylactus et Euthymius referunt, putaverunt Christum agnum eo anno non comedis: quod, cum omnes evangelistæ tam aperte testentur eum pascha manducasse, refutatione non indiget. Quod ergo evangelista dicit Christum ad edendum agnum recubuisse, non ita accipiendum est, quasi revera aut sederit, aut cubuerit; credendum enim est, ut Chrysostomus ait, omnes cum legis ceremonias perfectissimè ser-

vassè, maximèque hanc ipsam, ut stans paschalem agnum ederet, cum sicut olim stantes illum Judei comederunt, quia transitus Domini erat, ita nunc ipse ex hoc mundo transiturus esset. Cæterum, quia in omnibus prandis ac cenis Judæi vestustiores recumbere solebant (nam Christi tempore sedere solitus, non recumbere fuisse arbitrator), factum est, ut mutata accumbendi consuetudine, nomen retineretur. Nam et hodiè Latine mensæ dicuntur accumbere, cum tamen sedeamus. Evangelistæ igitur, etsi verbum recumbendi de medio sumptum usurparunt, notentur significare revera Christum recubuisse, sed ad mensam accessisse atque cenasse.

CUM DUODECIM DISCIPULIS SUIS. Videtur mihi evangelista discipulorum numerum expressisse, cum quibus Christus agnum comedit, ut eâ etiam in re significaret eum legis præscriptum observasse. Jubebat enim lex ut potestatem cum totâ familiâ suâ agnum ederet, Exodi 12, 5, 4. Christi autem familia discipuli erant. Chrysostomus idè hoc ab evangelistâ dictum esse iudicat, ut ostenderet Judam etiam cum cæteris apostolis accubuisse, ejusque impudentiam et ingratiitudinem declararet, de quo veteres auctores inter se dissentiunt. Nam sunt qui putant Judam non solum novorum sacramentorum corporis et sanguinis Domini perceptioni, sed ne edendo quidem agno interfuisse, ut Hilarius, can. in Matthæum 50. Jam enim, cum Christus agnum edit, discessisse existat, ut cum principibus sacerdotum de eo tradendo, comprehendendoque tractaret. Alii eoenæ interfuisse putant, sacramentorum verò perceptioni non putant, quod asseveranter scribit Clemens, Apostolicarum Const., libro 5, cap. 16. In quâ sententiâ et Innocentius, lib. 4 de Myster. Alt., cap. 13, videtur esse. Argumenta quibus probari potest, hæc sunt: Primum, quod Joannes, e. 15, 50, scribat Judam, simul atque buccellam à Christo porrectam accepit, exisse; buccellam autem illam ante sacramentorum distributionem datam illi à Christo fuisse, credendum est; cum corpus et sanguinem suum ultimo loco dederit, et, ut ait Lucas, c. 22, 20, postquam comavit, et, ut Joannes, c. 13, 2, cenâ factâ; non ergo corpus et sanguinem Christi Judas accepit. Secundum, quod Christus de sacramento sanguinis sui, ut videtur loquens, vers. 29, dixerit: Non bibam anodo de hoc gemine vite usque in diem illum, cum illud bibum vobiscum nonum in regno Patris mei; cum Judâ autem in regno Patris illud postea non bibit; ergo nec auferat. Tertium, quod credibile non sit Christum fecisse quod non facere prohibuit, ut corpus et sanguinem suum homini secleratissimo nullâ factâ penitentia conferret; nam quod quidam respondere solent fuisse quidem Judam peccatorem, sed non publicum, ejusmodi hominibus sacramenta negari non debent, nescio quam verum sit; jam enim Christus illum et datâ bucellâ ostendit, et nomine prodiderat: Tu dixisti, vers. 25. Itaque, cum corpus et sanguis Christi exhibitus sunt, nemo apostolorum ignorare poterat Judam esse proditorem. Illec argu-

menta ita movent me, ut faciliâ hanc opinionem probaturus essem, nisi contraria plures haberent auctores, et magis vulgò probata esset. Fuerunt etiam qui dicerent Judam et cenæ agni, et cenæ communi, et perceptioni corporis et sanguinis Christi fuisse presentem, eaque percipisse, sed sanguinem quidem bibisse; corpus verò servasse, ut ad principes sacerdotum deleret; illisque per derisum ostenderet quod Christus corpus suum appellasset, et quasi magnum quiddam discipulis suis tradidisset, quemadmodum Theophylactus hoc loco recitat, quod cum nullâ probetur conjecturâ, non est refutandum. Omnes alii, quos legerim, auctores, existimant Judam toti interfuisse actioni; corpusque et sanguinem Domini percipisse; Cyprianus, libro de Cenâ Domini, Chrysost., homiliâ in Matthæum 82, et homiliâ de Prodit. Jude; D. Hieronymus, hoc loco; Augustinus, epistolâ 65, et tractatu in Joann. 62; auctor eorum Commentariorum in Marcum, qui Hieronymo tribuuntur, cap. 11; Theodoritus in Commentariis in cap. 11 prioris Epistolæ ad Cor.; Leo, serm. 7 de Passione Domini. Potest et hæc sententiâ ita probari, quod credibile non sit Judam e mensâ surrexisse antequam omnia peracta essent, ut ad principes sacerdotum adiret; hæc enim ratione provisionem suam, quam celare tantoperè volebat, prodidisset; deinde, quod Lucas post datam à Christo Eucharistiam, de Judâ tanquam adhuc presentem Christum loquentem inducat, cap. 22, 20, 21: Ille est calix novam testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur. Verumtamen ecce manus tradentis me mecum est in mensâ. Ergo, quod ait Joannes Judam acceptâ bucellâ statim exisse, aut ita intelligendum est, ut Christus post datam Eucharistiam buccellam dederit, ut proditorem indicaret, aut ita ut adverbium illud, continuo quo Joannes utitur, non temporis momentum, sed brevissimum significet intervallum; quanquam illud prius mihi magis placet, quia ita Joannes videtur loqui, ut indicet buccellæ acceptance causam fuisse ut Judas quasi irritatus quod se indicatum videret, abscesserit. Itaque minus vero simile est eum acceptâ jam bucellâ expectasse, quamvis brevi tempore, et divina sacramenta percipisse. Quod autem Christus dicit: Non bibam anodo de hoc gemine vite, donec eam illud vobiscum novum, non cogit nos ut dicamus Judam tunc non adfuisse, quia etsi cum eo postea non bibit, cum aliis bibit; quod satis fuit ut dicere poterit: Donec bibam vobiscum; pronomen enim, vobiscum, ad majorem partem refertur. Quærit etiam potest, et à nonnullis dubitatum video, an alii aliquid præter discipulos cum Christo accubuerint. Euthymius alios etiam nonnullos accubuisse putat, quamvis eos evangelistæ non nominaverint, quod multis ego de causis probare non possum, et quia,

VERS. 21. — ET ESENTIBUS ILLIS, post institutum Eucharistiam: Lucas rerum ordinem videtur servasse, Matthæus verò et Marcus anticipatione usi: in Græco, cum edissent: nam post cenam agni hæc de proditore dixit Dominus.

VERS. 25. — QUI INTINGIT, etc. Judas prope Christum videtur accubuisse: unde et alii non audierunt,

et supra, vers. 2, docuimus, cæteri Judæi non eodem die Pascha celebrârunt, et quia ita accuratè evangelistæ discipulorum nomen aut numerum expresserunt, ut duo facere voluisse viderentur, et significare omnes discipulos adfuisse, et indicare neminem adfuisse præter ipsos, et quia lex præcipiebatur ut unaqueque familia suum agnum ederet, nec externus ullus admitteretur, nisi si familiarium numerus ad edendum integrum agnum satis non esset; tunc enim externos, quotquot ad esum agni necessarij essent, advocari permittebat. Discipulorum autem numerus ad edendum agnum satis magnus erat.

VERS. 21. — UNUS EX VOBIS. Sine injuriâ proditorem prodit, dum indicat se nosse eum, nec tamen nominat. Queritur à multis auctoribus cur hoc Christus dixerit. — Respondit Chrysostomus, Hieronymus, Beda, Theophylactus, Euthymius, ut Judæ penitentia occasionem daret, illic ad respiciendum stimulum admovent, cum videret consilia sua Christum latere non potuisse. Videtur etiam mihi idè dixisse, ut ostenderet se non invitum, non circumventum et nec opinantem, sed scientem, prudenter, volentem mori; cum cognito proditore ejus consilium impedire posset, nec tamen vellet. At cur non nominavit? Possumus respondere id Christi benignitati consentaneum fuisse, ut proditoris etiam sui nomen, honorique parceret, contentumque fuisse ostendisse se non ignorare proditorem; nominare autem noluisse, quia ad id, quod ostendere volebat, se scientem ac volentem mori, non erat necessarium. Hieronymus tamen paulò aliter respondet, propterea Judam non nominasse, ne cum irritaret. Origenes vero propterea generaliter, non nominatum locutum fuisse, ut percussis hæc voce singulorum animis alii se vultu innocentes, Judas proditorem ostenderet.

VERS. 22. — ET CONTRISTATI VALDE. Mirum videri potest, cur apostoli, qui innocentes erant, contristati fuerunt quasi sibi quisque hoc dictum putaret. Nec enim idè tantum tristati sunt, quod nefandum dolerent facinus, Christum à discipulo suo, quisquis ille esset, traditum iri; nam etsi credendum est eâ etiam re vehementer doluisse, tamen Matthæus indicat idè contristatos fuisse, quod de se quisque dubitaret, ac sollicitus esset. Et cæperunt, inquit, singuli dicere: Nunquid ego sum, Domine? Origenes ergo, Chrysostomus, et Theophylactus rationem hanc adferunt, quod etiam se innocentes esse scient, tamen magis Christi verbis, quam conscientie se confidebant. Beatus homo, qui semper est pauidus, dicebat ille, Proverb. 28, 14. Et verbera omnia opera mea, Job. 9, 28.

VERS. 25. — QUI INTINGIT. Joannes, cap. 15, 24, Petrum Joanni suggestisse scribit, ut Christum rogaret, quisnam proditor esset. Itaque credendum est vel non attendant ad ea verba: Tu dixisti, v. 25. Qui modus loquendi est Hebræis familiaris: voce summissâ locutus est Dominus. S. Leo, serm. 7 de Passione Domini: Ecce parat assiduis tuis Dominus, et nulli te nisi tibi indicat Christus: nec nomen tuum, nec persona detegitur, sed veritatis et misericordie verbo cordis tui tantum arcana tanguntur.

factum utrumque, et singulos prius apostolos interrogasse, *numquid ego sum, Domine?* et cum eorum rogatu Christus proditorem nominare nolisset, Petrum, qui iniquiore quam ceteri animo Christi injurias ferre solebat, Joannem rogasse ut Christum interrogaret quisnam ipsum proditorem esset. Ex quo sequitur Christum his verbis, *qui intingit mecum manum in parapside*, non omnino proditorem designasse; sed primum quidem generaliter dixisse: *Unus vestrum me traditurus est*; secundò, cum singuli interrogarent: *Numquid ego sum, Domine?* paulò clarius respondisse: *Qui intingit mecum manum in parapside*, id est, unus ex his qui mecum in eadem parapside panem intingunt; probabile enim est in magnà mensà, ubi tredecim homines accumbèbant, diversas fuisse patinas, diversas parapsides, in quibus aut terni, aut quaterni panem intingent: itaque indicat Christus unum ex illis aut tribus, aut quatuor, aut quotquot tandem erant, qui in eadem secum parapside panem solebant tingere, se esse traditurum. Denique cum ne hoc quidem indicio apostoli, quis ille esset, intelligere potuissent, iterumque Petri rogatu à Joanne interrogaretur, quisnam ille esset, respondit: *Ille est cui ego intinctum panem porrexero*, Joann. 15, 26, sed quia hoc in aures Joanni Christus dixerat, ita ut alii intelligere non possent, ad extremum ipse Judas, ne tacendo crimen confiteri videretur, interrogavit etiam, sicut alii prius interrogaverant. *Numquid ego sum, Rabbi?* cui Christus: *Tu dixisti*, vers. 25. Quo dicto neque Judas, neque ceteri, quos id audivisse existimandum est, proditorem ignorare poterant; atque tunc Judam, cum se deprehensum videret, discessisse credendum est; nam antequam suò ipsius nomine prodiret, dissimulare poterat; postea non potuit; sed quia hoc, simul atque buccellam à Christo datam accepisset, accidisse vero simile est, Joannes dixit statim acceptà bucellà exiisse. Ad hunc modum militi videntur evangelistarum dicta concilianda; etsi scio Origenem, Chrysostomum, Hieronymum, Euthymium et Theophylactum existimare his verbis, *qui intingit mecum manum in parapside*, Judam propriè designatum, et tantum non digito demonstratum fuisse; scribunt enim eò ipsum impudentiè processisse, ut eum alii Apostoli verecundià, reverentiàque Magistri ab ejus parapside abstererent, solus manum in eundem catinum injiceret. Solum Chrysostomus existimat Judam non id impudentiè, sed Christi rogatu fecisse, ut eà ratione alii intelligerent, quis esset proditor. Quorum interpretationem idcirco non probo, quòd eà ratione non videatur posse cum Mattheo Joannes convenire. Si enim his verbis propriè fuerat Judas demonstratus, quid opus erat, ut postea Petrus tam sollicitè per Joannem rogaret, quisnam futurus esset proditor? quid opus erat, ut alià eum ratione Christus ostenderet, dicens, *ille est, cui ego intinctum panem porrexero?* nam omnes jam apostoli Christum dicentem audiverant, qui *intingit mecum manum in parapside*, *hic me tradet*; cum id et à Christo dictum, et à Judà factum esset; priusquam buccellam ille daret,

hic acciperet, ut hi etiam sentire videntur auctores. Jam enim omnes Judam esse noverant, si solus in Christi parapside panem tingebat. Alii contra his verbis nihilò magis, quam ante, proditorem ostensum fuisse dicunt: sensum enim esse, *qui intingit mecum manum in parapside*, id est, unus ex his qui mecum assident ad mensam, et communem mecum parapsidem habent, me traditurus est; assidebant autem omnes apostoli, et in eadem parapsidem manum immittebant; itaque nihil aliud his verbis significari putant, quam quod Marcus dixit, cap. 14, 18: *Unus ex vobis tradet me, qui manducat mecum*. Et Lucas, c. 22, 21: *Ecce manus tradentis mecum est in mensa*. Non ergo voluisse proditorem indicare, sed exaggerare scelus, quòd cum in eadem mensa, in eadem patinà cibum sumeret, se esset traditurus, sicut David dixit, Psal. 40, 10: *Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem*. Horum interpretatio non satis militi videtur cum verbis evangelicè convenire; dixisset enim potius, unus ex his, qui intingunt mecum manum in parapside, sicut dixerat 21: *Unus vestrum me traditurus est*; deinde quia nihilò magis, quam antè, cum à singulis discipulis rogatus esset, quis se esset traditurus, traditorem designasse verosimile non est. Quærent nonnulli interpretes, quomodò jusculum, aut condimentum in parapside esset, cum lex juberet, ut agnus assus, non coctus comederetur, Exodi 12, 8. Hoc unum fuit eorum argumentum, qui Christum eò anno agnum comedisce negaverunt, ut Theophylactus, et Euthymius auctores sunt. Nimis profecto leve; hoc enim non de coenà, quà agnum Christus comedit, sed de eà, que eso agno apponebatur, ut versu 26, docuimus, intelligendum est; in quà et assa et cocta et omnia ciborum, et condimentorum genera poni poterant, solus fermentatus panis prohibebatur, quia prima azymorum dies erat.

VERS. 24. — **FILIIUS QUIDEM HOMINIS VADIT**. Loquitur de se per tertiam, ut solet, personam, sequè filium hominis appellat, ut versu 2. Vide que cap. 8, 20, de eà re diximus. Opponit autem se Jude proditori, ejusque conditioni suam antefert. Videbatur tunc Judas melioris quam Christus conditionis esse. Christus vendebatur, ille vendebat; Christus ad mortem, ille ad lucrum ibat; Christus ab omnibus etiam discipulis suis paulò post deserendus, ille principibus sacerdotum, scribis et senioribus populi gratià amicitiaque copulandus erat; itaque hominum judicio multo quam Christus felicior videri poterat. Hanc opinionem refellit Christus, sequè melioris conditionis quam illum paulò post futurum predicit. Nam quòd passurus, quòdque moriturus sit, nec miserum, nec malum, nec inopinatum, nec violentum sibi esse; qui gratum, laudabile, officiosum, spontè susceptum, quippe qui eà ratione et Patris obsequatur voluntati, decretumque exequatur, et prophetarum de se scripta vaticinia effectum compleat; hoc est: *Et filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo*; Dan. 9, 26: *Et post hebdomadas sexaginta duas occidetur Christus, et non*

pulus, qui enim negaturus est. Quod dicit, *vadit*, hanc habet vim, ut indicet Christus se non vi ex hoc mundo expelli, sed sponte suà exire, nec tam mortem esse suam, quam migrationem, ut rectè Theophylactus adnotavit. Quod autem dicit, *sicut scriptum est*, ostendit non ex hominibus, sed ex divino decreto ac predicatione mortis suæ necessitatem provenire. Comparat ergo finem suum cum fine Judæ, quod ipse, etsi ad mortem trahi videatur, non trahatur, sed eat; eat autem non tam ad mortem, quam ad gloriam; propterea enim *Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen*, ad Philipp. 2, 9. Judam verò, qui ad lucrum et ad gratiam hominum colligendam ire videretur, iturum ad laqueum, iturum ad sempiterna supplicia usque adeò gravis, ut melius illi futurum esset, si natus non fuisset. De quo verbo nimis fortassè subtiliter quidam disputant, quomodò melius Judæ fuisset natum non esse, cum non esse nullum, damnatum esse aliquid bonum sit; aliquid enim est, qui damnatus est, omne autem quod est, quò est, bonum est. Hieronymus indicat existimasse aliquos Judam fuisse, antequam nasceretur, Christum; certo consilio non dixisse: Melius fuisset homini illi, si nunquam fuisset, sed, si natus non esset, quasi etiamsi non nasceretur, futurus fuisset, ideoque naturalia bona sine malis habiturus. Suspicio D. Hieronymum Origenistas notare voluisse, qui omnes animas initio creatas fuisse crediderunt, et pro suo quamque merito aut expertem manere corporis, aut in corpus, tanquam in carcerem immitti. Etenim Origenes ipse ita hoc loco scribere videtur, ut non longè ab eà sententià abhorreere videatur. Eodem ferè modo Euthymius interpretatur. Sed non sunt hujusmodi Scripturæ lectiones ad scholarum exutiende subtilitatem; sunt enim proverbiales, et sumptæ de vulgo, in quibus quiddam plerumque hyperbolicum esse solet, ut apud Job cap. 5, 11: *Quare non in vulvæ mortuus sum? egressus ex utero non statim peri? Et cap. 10, 18, 19: Quare de vulvæ eduxisti me? qui utinam consumptus essem, ne oculus me videret; fuisset quasi non essem, de utero transatus ad tumulum; et cap. 5, 5; et Jeremias 20, 14: *Peret dies in quâ natus sum*; hæc enim omnia non tam deliberato animi judicio quam per querimoniam, quæ mala sua amplificare solet, dicta sunt. Christus ergo ita de Judà loquitur, quemadmodum credibile erat ipsum de se in suppliciis positum esse locuturum. Erat autem credibile eum dicturum esse: *Utinam nunquam natus essem!* melius mihi fuisset non nasci quam ista pati; cum Job et Jeremias, viri sanctissimi, multò minora passi idem dixerint. Adde quòd Christus non dicit melius futurum fuisse ut Judas non nasceretur, sed melius futurum illi esse, id est, ejus opinione atque judicio, quemadmodum multis res adversas patientibus acciderè videmus, ut corrupto dolore judicio mortem vitæ anteponat, cum dubium non sit melius esse vivere quam mori. Obijci hoc loco solet non nimis Judam quam Christum divinum decretum vendendo Christo executum fuisse, quare non magis, quam illum pec-*

care potuisse. — Respondent Chrysostomus, Euthymius et Theophylactus, omnesque catholici theologi idem sentiunt, non fuisse à Deo decretum, ut ita dicam, predestinatum, ut Judas Christum venderet, sed fuisse præcognitum atque prævisum fore ut venderet, quod cum Deus ab omni cognovisset æternitate, decrevit ut eà ratione Christus à Judà venditus moreretur; itaque Judæ venditionem Deus non predestinavit, sed providit; non commisit, sed permisit. Calviniste, qui neque permissionem in Deo ullam admittunt, et malum, non boni privationem, ut Augustinus et Dionysius, omnesque veteres atque recentiores theologi tradiderunt, sed naturam aliquam esse credunt, quamvis in omnes se partes versare soleant, exnere se hoc laqueo non possunt. Docet quidem Calvinus venditionem Judæ non esse propriè Dei opus appellandum; sed verbis docet, reipsa negat, quod in multis aliis, difficilissimisque questionibus solet facere. Ejus enim doctrina, ejus verba sunt, Deum non esse omnipotentem, si peccata, ut nos dicimus, tantum permittat; nec enim omnium rerum auctor esset. Quid, quæso, hinc colligitur, nisi Deum omnipotentem non esse sententià Calvini, nisi et peccati auctor sit? Ejus verba sunt: *Non dubitaverim dicere divinam prædestinationem ac voluntatem rerum necessitatem esse*, lib. 5 Instit., c. 23, quod si verum est, Deusque, ut ille putat, Judæ peccatum non solum providit, sed etiam predestinavit, necessitatem Judæ vendendi Christum imposuit; quod si verum est, peccare Judas non potuit. Est, et impietatem suam verbis illis adornet, quibus imperitiæ discipulorum suorum turbæ fecerunt; etiamsi et Deus, et Judas idem opus fecerint, Judam peccasse, Deum non peccasse, quia Deus bono, ut homines reduceret, Judas malo et avaritiæ pleno animo faciebat. Quis enim illius ipsius mali animi Judæ auctor fuit, nisi Deus, si sententià Calvini mala non solum permittit, sed etiam facit? At malum, fortassis dicit, in Judà animum bono animo Deus ingeneravit. Quisnam bonus animus esse poterat, nisi ille, quo volebat, ut Christus moreretur; atqui, ut Christus moreretur, malo animo Judæ opus non erat; potuit enim Deus efficere ut Judas eum bono animo venderet, ut Deo obediret: poterat efficere ut Christus neque bono, neque malo animo venditus moreretur. Malus igitur animus ex Judà natus est, animus à Deo datus. Alia hic questio proponi solet: si melius futurum erat Judæ, ut non nasceretur, cur eum Deus genuit? — Respondent Chrysostomus et Euthymius non talem, qualis postea fuit, à Deo fuisse genuitum. Deus enim bonum fecit, ipse se postea fecit proditorem, quemadmodum de omnibus hominibus Salomon dicit in Ecclesiaste, cap. 7, 30, Deum fecisse hominem rectum, ipsum se multis questionibus miscesse. Nullus humanæ curiositatis modus est. Quærent etiam alii cur eum, cum ejusmodi futurum esse sciret, in apostolum Christus elegerit; de eà re, cap. 10, 4, disputavimus; sed uno verbo responderi potest, quia cum electus à Christo est, ejusmodi non erat, et solet sæpè Deus etiam in hominum electione

non futura, sed presentia merita respicere, quod in Saule rege factum videmus; bonum Deus elegit, malus ipse per se factus est, idemque de Salomone dici potest.

VERS. 25. — NUNQUID EGO SUM, RABBI? Non rogat Judas Christum, quasi ignarus, ut discat quod sua ipsam conscientia ignorare non patiebatur, sed quasi callidus mercator, ut tentet, num Christus se cum esse sciat qui eum esset traditurus, et quasi impudens dissimulatur, ut dum, sicut ceteri de se quisque interrogaverat, num ipse esset, de se quoque ipse interrogat, se non esse simulat; videtur autem non sponte, sed coactus aliorum exemplo Christum rogare, num ipse sit, ideoque omnium ultimus rogat, et fortasse postquam aliquo modo eum Christus verbis illis subindicasset: *Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradit*; prius enim illud quam hoc evangelista narravit; ita certe Origenes, Chrysostomus et Beda senserunt. Notavit etiam Chrysostomus, Hieronymus, Euthymius et Beda non dixisse Judam, sicut ceteri dixerant: *Nunquid ego sum, Domine?* sed: *Nunquid ego sum, rabbi?* quasi etiam tunc, cum maxime volebat proditorem suum dissimulare superbia sua prode cogeretur, dum Christum minus quam ceteri honorifice compellat.

TU DIXISTI. Modus est honeste, et minima cum offensione ejus quocum loquimur, minimaque nostra arrogantia, quod interrogamus, concedendi, ut infra, vers. 65, 64: *Adjuro te per Deum vicium, ut dicas nobis, si in es Christus filius Dei; tu dixisti*: et cap. 27, 41, interrogatus à Pilato Christus, *Tu es rex Judaeorum?* respondet, *Tu dicis*. Nam quod D. Augustinus libro 5 de Cons. ev. ng., cap. 1, putat Christum his verbis, neque concedere, neque negare, consuetudini loquendi non convenit. Itaque, ut supra notavimus, credendum est hoc Judae à Christo dictum esse, postquam illi buccellam, de qua Joannes scripsit, portasset.

VERS. 26. — COENANTIBUS AUTEM EIS, *ἐσθίουσιν ἐν αἰσίοις*, vescantibus, aut edentibus autem illis. Noster interpres sensum, non verba convertit. Coenabant enim, quia vespertinum erat tempus, et cibus, qui sub noctem sumitur, coena vocatur. Eodem modo, Marcus, cap. 14, 22. Graeci scripsit, ubi noster interpres non *coenantibus*, ut hic, sed *manducantibus* illis verit; haud scio, quo consilio, crediderim tamen homo idem verbum in eadem sententia aliter vertisse. Lucas, cap. 22, 20, et D. Paulus, 1 ad Cor. 11, 23, scribunt hoc factum esse postquam cenavit; unde dno nobis colligenda sunt, alterum verba Matthaei et Marci, *ἐσθίουσιν ἐν αἰσίοις coenantibus* aut *manducantibus* autem illis non ita intelligenda esse, quasi durante autem

VERS. 26. — COENANTIBUS, GR.: *Ἐσθίουσιν, cum edunt*: tres fuisse coenas plerique interpretes docent, eorum agni admodum fragolem, coenam communem, et Sacramentum sumpcionem. HENRICUS, GRÆC.: *Ἐσθίουσιν, cum benedixisset*, per gratiarum actionem, et invocationem Dei pro institutione tanti sacramenti: unum pro altero usurpato solet, benedictio pro gratiarum actione: DEDITQUE DISCIPULIS SUI, id est, por-

cionem Christus id fecerit, sed statim, ut coena peracta est, antequam surgeret, antequam mensa, et ciborum reliquia removeretur. Alterum est ridiculum esse Calvinistarum et Lutheranon inscitiam, qui quasi satis non haberent, si rebus, nisi etiam verbis heretici essent, noluerunt corporis, et sanguinis Christi sacramentum Eucharistiam, ut nos, sed coenam appellare, ut se non solum religionis, sed etiam lingue reformatores profiterentur. Atqui nullus in sacris Litteris locus est, ubi hoc sacramentum coena vocetur, sed belli isti interpretes, quia D. Paulum dicentem audiverunt, *jam non est dominicum coenam manducare*, nullo adhibito judicio existimant illum Eucharistiam coenam appellare, et hoc nomen, quasi orhem terrarum ad convivium invitatori mirum in modum celebrarunt. Nefas enim illis videtur aliter loqui. Non viderunt homines ceci, quod D. Lucas scribit cap. 22, 20, et quod D. Paulus eodem cap., v. 25, Christum, postquam cenavit, calicem sui sanguinis accepisse; non viderunt D. Joannem, cap. 15, 4, disertis verbis scribere Christum à coena surrexisse, ut discipulorum lavaret pedes. Opinor, non surrexit, priusquam finita coena esset, neque corpus, et sanguinem suum dedit, antequam lavaret; cum propterea lavaret, ut significaret mundos esse oportere, qui corpus et sanguinem suum accepturi essent: hoc enim est, quod dicit vers. 10: *Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet*, hoc est, et vos mundi estis, sed non omnes; prius ergo cognovit, deinde pedes lavit, et vestes resumpta mensa iterum accubuit, ut divina sacramenta discipulis daret. Itaque cum tres eodem tempore actiones fuerint, quae tres coenae vocari solent, prima, quae agnus essus est, quam nonnulli caeremonialem coenam appellant; secunda communis et usitata; nam absolutè edendi agni religione, quia plerumque, qui cum ederant, saturati non fuerant, alia ponebatur coena, ut ad saturitatem suam quisque coenaret. Tertia, quae Christum panem et vinum in corpus et sanguinem suum consecratum praebuit. Prima, ad usum coena vocatur, non satis mendii; secundam, et evangelistae Lucas, et Joannes, et D. Paulus coenam vocant. Tertia, nusquam in sacris quidem Litteris coena nominatur: nam D. Paulus *Dominicam coenam* non Eucharistiam, sed aut coenam, aut fortasse prandium; quod aut ante, aut quidam putant; aut, ut ego arbitror, post Eucharistiae perceptionem divites Christiani imitatione Christi solebant pauperibus exhibere, qui antequam discipulis suis corpus et sanguinem suum daret, ultimam cum illis, ut solent amici cum amicis longè ab illis discessuri, coenam egit, quae singularem in illos charitatem demonstravit; hoc est, quod apud Lucam, cap. 22, 15, ait: *Desiderio desideravi hoc pascha vorare*: nondum enim illum discipuli habebant in manibus, quando dixit: *Hoc est enim corpus meum*, etc. Quae est oratio simul enuntiativa, et efflicax ejus quod enuntiat, enuntiatio nempe operatrix: ut si quis voluntate do audi dicat, hic est ager tuus, aut cum Dominus aquam convertit in vinum, si dixisset, hoc est vinum: tum enim vera est hujusmodi propositio, *enuntiatio* fit, quod dicitur.

biscum manducare, antequam patiar: reprehendit igitur D. Paulus, quod eam coenam, quam Dominicam vocat, quae ad Christi imitationem à Christianis exhibebatur, ad excedendum inter se charitatem, divites non expectatis fastidiosè pauperibus agerent, ita ut cum pauperes vestirent, nihil, quod edere possent, reperirent: et alii esurirent, alii ebrii essent. Inde perspicuum est D. Paulum de eà loqui coenam, quae aliqui inebriabantur, alii esuriebant; quis autem erdat quemquam sacramentorum perceptione inebriari solitum? Deinde cum ait: *Nunquid domos non habetis ad manducandum, et bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis, et confunditis eos, qui non habent?* v. 22, clarissimè ostendit se non Eucharistiam coenam appellare, quam nunquam fecit cuiquam privatam domi suae agere. Certè Calvinista: non concedent id D. Paulum permissurum fuisse, quod ne ipsi quidem permitterent. Denique cum dicit, *aut confunditis eos, qui non habent*, satis indicat se de eà coena loqui, quam pauperes sibi parare non poterant, Eucharistiam autem parare nemo non poterat, ad quam non nisi buccella una panis, et minime vini haustu opus erat. Sensus ergo D. Pauli est, ut, si adeo divites esurirent, ut expectare prandii, aut coenae illius tempus non possent, domi suae ederent, ne si in Ecclesia non expectatis pauperibus prandium, aut coenam illam anticiparent, continere eos viderentur, et charitatis vinculum rumpere, quae in communi illo convivio cerebatur; hoc erat non *Dominicam coenam manducare*, id est, non ad Christi imitationem, qui cum dominus esset, tamen non solus, sed cum duodecim discipulis suis recubuisse dicitur. Eodem sensu veteres auctores coenam Dominicam non Eucharistiam, sed coenam illam, quam Christus, antequam corpus, et sanguinem suum daret, cum discipulis suis egit, vocare solent, ut Cyprianus et Bernardus, qui conciones suas eo die habitas de coena Domini vocant, qui tamen nefas ducunt haereticorum more Eucharistiam coenam appellare. Nos ergo et Scripturis, et antiquis auctoribus congruenter Eucharistiam appellamus; quia cum Christus confecit, dicent enim tum evangelistae *εὐχαριστήσατε, gratias egisse*, aut benedixisse, Mattheus hoc versu, et sequenti, et Marcus, cap. 14, 22, 25; Lucas, cap. 22, 17, 19; et Paulus, 1 ad Cor. 11, 24; et Justinus in 2 Apologia pro Christianis; et Irenaeus, lib. 4, c. 34 et 35. Deinde non solum Scripturae auctoritatem, et exempla majorum, sed etiam rationem in eo sequimur; nam *εὐχαριστήσατε et εὐλογέτε*, quod idem est, ad hoc sacramentum maxime pertinet, cum aut per eam, aut non sine eà perficiatur; sicut Christi docerem exemplo, et solet ex una parte tota actio nominari. Calvinista: verò sine Scripturae auctoritate, sine veterum auctorum exemplo, sine ratione, nullo judicio coenam vocant, cum potius merenda, si post prandium, prandium, si ad meridiem, jentaculum, si iane sumunt, vocari debent; nec enim necesse est, ut hujus sacramenti celebrationem aut coena praecedat, aut consequatur. Nam quod Christus ante cenaverit, non ut nobis exemplum praebere, fecit, sed

necessario, quia oportebat vetera sacramenta prius implere, quam novum institueret, id est, agnum paschalem prius edere, quam corpus, et sanguinem suum dare: agnus autem non alio tempore, quam coena edi poterat; et solebat eso jam agno coena communis apponi; et ut consecutim observaret, et, ut ex hac vita discessurus, acta cum apostolis coenam, in finem eos diligeret: itaque reprehendenda non est, sed laudanda potius Ecclesia, quae eà in re factum Christi non imitatur, quod nec ille fecerat, ut imitaretur; sed solis jejunis corpus et sanguinem Domini tradit, quod id multò plus habeat reverentiae, ut epistolà 118, D. Augustinus scribit, eamque apostolicam esse putat traditionem. Reprehendendi verò heretici sunt, qui dum sine ullo judicio Christi actionem imitari volunt, etiam bene pransi, et bene coenatis, hoc factum aliquid ebrii, nulli reverentia hoc contra sacramentum, nisi quod commodè illis accidit, ut nihil aliud quam panem, et vinum porrigant, quae sine ullo honoris respectu, sine ulla religione sumi possunt.

ET BENEDIXIT, *καὶ εὐλογήσας, cum benedixisset*, quo in verbo ter minimum errant heretici: et quia vertunt, cum gratias egisset; veritè ne Christus signo crucis usus esse videatur, aut magicè, ut illi vocant, incantatione, et quod hanc Christi benedictionem non ad panem quasi illi Christus benedixit, sed ad vinum, quasi illi gratias egit, referendam esse dicent, et quod eam benedictionem, aut, ut ipsi volunt, gratiarum actionem singularem, et propriam hujus sacramenti esse non putent, sed communem, et inter Judaeos usitatum: quem Christum morem gestis usurpaverit: quae omnia deo tendunt, ne nos illa in hoc sacramento benedictione jure nisi posse videamur. Hi tres errores ordine refutandi nobis sunt: de verbo quidem *εὐλογέτε benedicite*, quo et Matth. hoc loco, et Marcus cap. 14, 22 de pane loquens usus est, non dubium, quin apud evangelistas idem sit, quod *εὐχαριστήσατε*, quod proprie significat, gratias agere: nam quod hoc loco Mattheus, et Marcus, cap. 14, 22, dicunt *εὐλογήσας*, vers. sequenti de calice loquentes dicunt *εὐχαριστήσατε, cum gratias egisset*, et quod Matth. et Marcus loquentes de pane dicunt *εὐλογήσας*, Lucas, cap. 22, 19, et D. Paulus, 1 ad Cor. 11, 24, dicunt *εὐχαριστήσας*, et quod Mattheus, c. 15, 36, de septem panibus, et duobus piscibus scribens, dicit *εὐχαριστήσας*, Marcus, cap. 8, 6, de panibus dicit *εὐχαριστήσας*, de piscibus *εὐλογήσας*, et quod Mattheus, cap. 14, 19, et Marcus, cap. 6, 41, et Lucas cap. 9, 16, de quinque panibus dicunt *εὐλόγησεν*, Joannes, cap. 6, 11, dicit *εὐχαριστήσας*, et divus Paulus, 1 ad Cor. 14, 16, idem vocat *εὐλόγησεν*, et *εὐχαριστήσατε* si, inquit, benedixeris spiritu, *ἢ εὐλογήσας πνεῦματι, qui supplet locum idiotæ, quo modo dicit, Amen, super tuam benedictionem ἢ εὐ εὐχαριστήσας*. Id quibusdam inde natum videtur esse, quod apud Hebraeos *ברך* et benedicere, et gratias agere significat, ut priori Paralip. 29, 20. Mihi id probabile videtur: sed fortasse inde eorum verborum in unam significationem confusio nata est, quod nunquam benedictio sine gratiarum actione esse soletur, ut annaret ex Marco, cap.